

MUHAMMED B. HASAN ES-SEMENNÛDÎ VE “ÂDABU’S-SENİYYE” ADLI ESERİ*

Mehmet Şirin AYIŞ**

Özet

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, Mısır'ın Semânûd şehrinde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini burada yapmış, Kur'ân-ı Kerim ve bazı dinî metinleri ezberledikten sonra yirmi yaşlarında Ezher'e gitmiştir. Ezher'de Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin halifesi Muhammed b. Salim el-Hifnî'ye intisab etmiş ve ondan Halvetiyye tarikatı icazetini almıştır.

el-Âdabu's-Seniyye, Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin, hakikat, ilim ve irfan ehlinin yolu olan zikir ve tarikatın şartlarını ihtiva eden risâlesine yazdığı bir şerhtir. Semennûdî, eserinde muhteva olarak şu konuları ele almıştır: Besmele, hamdele ve salvele, zikir, ahd ve telkin, tarikatın rükünleri, tarikatın usulleri, tarikatın mertebeleri, zikirin mertebeleri, mürşitte bulunması gereken vasıflar, müridin âdabı, nefis ve nefsin mertebeleri, tasavvufî istilahlar ve kırk tane sûfî menkıbesi eserin ana muhtevasını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, el-Âdabu's-Seniyye

MUHAMMED B. HASAN AS-SEMENNÛDÎ AND HIS WORK “ÂDABU’S-SENİYYE”

Abstract

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, was born in the city of Semânûd in Egypt, had his first education here and then went to Ezher in his twenties after having memorized Koran and some religious texts. In Ezher, he became affiliated with Muhammed b. Salim el-Hifnî, the khalih of Mustafa Kemaleddin Bekri and he got the permission of Halvetiyye cult from him.

el-Âdabu's-Seniyye, written by Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, is a commentary on his pamphlet containing the requirements of remembrance and cult, which is the path of the people of truth, knowledge and wisdom. In content, Semennûdî dealt with these issues in his work Basmala, hmudall and salvl, remembrance, pledge and suggestion, elements of cult, modalities of cult, grades of cult, grades of remembrance, qualifications to be included in mentor, manners of follower, nafs and its grades, sufistic terms and forty tales of sufism constitute the main subjects of the work.

Key words: Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, el-Âdabu's-Seniyye

* Bu makale Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdabı ile İlgili Görüşleri adlı doktora tezinden uyarlanarak hazırlanmıştır.

** Dr. Müftü Yardımcısı. Erzurum İl Müftülüğü (msirinayis@hotmail.com)

Giriş

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin halifesi Muhammed b. Salim el-Hifnî'ye intisab etmiş ve ondan Halvetiyye tarikatı icazetini almış, kendisini zahirî ve bâtinî ilimlerde yetiştirmiş önemli bir mutasavvıftır. İlk tahsilini kendi memleketinde yaptı, oranın ileri gelen kıraat âlimlerinden kıraat ilmi üzerine dersler aldı. Ezher'e geldikten sonra kıraat, fıkıh ve hadis alanında eğitim aldı, daha sonra bu alanlarda eserler yazdı. Kıraat başta olmak üzere fıkıh, hadis ve tasavvuf alanında yazmış olduğu eserler bu alandaki ilmi kişiliği açısından önemlidir. Bu özelliğinden dolayı insanlar Semennûdî'den hadis, fıkıh, kıraat ve tasavvuf konusunda çok şeyler öğrendiler.

Semennûdî, Halvetiyye tarikatının, Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî'ye ulaşan Cemaliyye koluna mensuptur. *Âdâbu's-Seniyye* adlı eserinin telif sebebini zikrederken, bazı ihvanlarının daha önce nazım olarak kaleme aldığı, hakikat, ilim ve irfan ehlinin yolu olan zikir ve tarikatın şartlarını ihtiva eden risâlesine bir şerh yazmasını kendisinden istediklerini belirtmektedir. Kendisine böyle bir talebin gelmesi, onun bu alanda eser yazacak kadar önemli bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Âdâbu's-Seniyye'de, tarikat yoluna girip, nefis terbiyesi yapmak isteyen bir mürid için lazım olan bütün bilgiler mevcuttur. Kendisi de eserini bu amaçla yazdığını ifade eder. Semennûdî, tarikata girmek isteyen mürid için evvela şeyhe intisab olarak da bilinen ahd ve zikir telkini konusunu ele alır. Sonra tarikat yolunda sülûk yapacak mürid için tarikatın rükünlerini, usulünü, mertebelerini, zikrin âdab ve erkânını, mürşid ve müridin âdabını, nefsi terbiye yolları ve mertebeleri ile sûflerin kullandığı bazı istilahları ele alır.

Türkiye'de, Muhammed b. Hasan es-Semennûdî üzerine ilk akademik çalışma Yaşar Nuri Öztürk tarafından *Âdâbu's-Seniyye* adlı eserin tanıtımı üzerine yapılmıştır. Ancak bu çalışmada müellifin hayatı ve eserleri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediği gibi, ismi de Hasan Halvetî olarak zikredilmiştir. Daha sonra Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri* isimli çalışmasında, Muhammed b. Salim el-Hifnî'nin halifelerini ele alırken Semennûdî'nin de ismini zikreder ve bazı eserlerinden bahsederek *Âdâbu's-Seniyye*'den nakiller yapar. Biz de bu düşünceden hareketle bu çalışmamızda müellifimizin, hayatını, eserlerin, özellikle de *Âdâbu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye* adlı yazma eserini içerik yönünden inceleyip, günümüz insanının bilgisine sunmayı hedefledik. Bu çalışma ile aynı zamanda Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin hayatı eserleri ve *Âdâbu's-Seniyye* adlı eserinin toplum tarafından daha iyi bilinip, istifade edilmesine katkıda bulunmayı amaçladık.

A- Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, 1697 tarihinde Mısır'ın Semânûd şehrinde dünyaya geldi.¹ Semennûdî'nin adı ve künyesi hakkında farklı rivayetler vardır. Çünkü hayatını anlatan eserlerden her biri onu farklı bir isim ile kaydetmiş hatta bazen aynı müellif, onu farklı yerlerde farklı isimle zikretmiştir. Bununla beraber hemen bütün kaynaklarda, Muhammed b. Hasan es-Semennûdî el-Munayyir eş-Şafîi el-Halvetî ortak kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Semennûdî, yirmi yaşına kadar doğum yeri olan Semânud şehrinde kaldı. İlk eğitimini burada aldı. Önce hafızlığını tamamladı. Ardından oranın ileri gelen kıraat âlimlerinden kıraat ilmi üzerine dersler aldı. Kıraat-ı Seb'a ve Kıraat-ı Aşere'yi öğrendi.² Kendi memleketinde lazım olan gerekli temel bilgileri öğrendikten sonra o gün için Mısır'ın en önemli ilim merkezi olan Kahire'deki Ezher medresesine gitti. Buradaki hocalardan Kıraat, Hadis ve Fıkıh dersleri aldı.³

Semennûdî, tarikat dersini ilk defa kendi beldesinde Seyyid Ali Zenfel el-Ahmedî'den aldı. Ezher'e gelince evvela Seyyid Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile tanıştı ve ondan Halvetiyye tarikatı telkini aldı. Daha sonra Muhammed b. Salim el-Hifnî ile tanıştı ve tarikat dersini Hifnî'den aldı ve bu yola onunla devam etti, ondan icazet aldı ve artık tasavvufta ondan başka hiç kimseye intisab etmedi.⁴

Semennûdî, 1785 yılında 98 yaşında iken Kahire'de vefat etti. Uzun ömrünün sonuna kadar bir taraftan ilmî faaliyetlerle uğraştı, diğer taraftan da ibadet ve zikir hayatına devam etti.⁵ Cenaze namazı, büyük bir kalabalığın katılımı ile Ezher camiinde

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî aşar*, Matbaatü'l-Mîrîyyeti'l-Âmire, Bulak 1301, III, 122; Abdurrahman Cebertî, *Târîhu acâibi'l-âsâr fî't-terâcim ve'l-ahbâr*, Dârü'l-Faris, Kahire ts., I, 595; Ali Paşa Mübarek, *el-Hitatü't-tevfikiyyeti'l-cedide li-misri'l-kahire müdüniha ve bilâdihe'l-kadime*, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306, XII, 134; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955, II, 344; Ahmed Atiyetullah, *el-Kamûsü'l-islâmî*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Misriyye, Kahire 1970, III, 499; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, X, 211, 212; Muhammed Abdülhay Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâcim ve'l-meşihât ve'l-müselâlat*, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927, II, 11, 12; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lam kamûsu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984, VI, 323.

² Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122.

³ Cebertî, *Târîhu acâibi'l-âsâr*, I, 595.

⁴ Cebertî, *Târîhu acâibi'l-âsâr*, I, 595.

⁵ Cebertî, *Târîhu acâibi'l-âsâr*, I, 596.

kılındı. Cenazesi, Semânûd’da evinin bitişiğindeki zaviyesine defnedildi. İnsanlar vefatına çok üzüldüler. Kabri, hâlâ sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.⁶

2. Mensub Olduğu Tarikat

Semennûdî, Halvetiyye tarikatının Bekriyye-Cemaliyye kolunun Hifniyye şubesine mensuptur.⁷ Hifniyye tarikatı, Muhammed b. Salim el-Hıfnî (v. 1181/1767) eş-Şâfîi el-Halvetî’ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın silsilesi Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî’ye ulaşır. Dolayısıyla Hifniyye, Halvetiyye’nin Cemaliyye koluna bağlıdır. Hifnî’den sonra, tarikat, halifeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bu halifelerinden dört tanesi kendisinden sonra kendi isimleriyle birer tarikat kolu haline gelmişlerdir. Bunlar da Derdîriyye, Ezheriyye, Rahmâniyye ve Ticânîyye kollarıdır.⁸

3. Eserleri

Semennûdî, başta tasavvuf olmak üzere kıraat, hadis ve fıkıh alanında eserler yazmıştır.⁹ Yazmış olduğu eserlerden hareketle Semennûdî’nin çok yönlü bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Kaynakların Semennûdî’ye ait olduğunu belirttikleri eserlerin bir kısmına ulaşma imkânımız oldu. Ancak bazı eserlerine ulaşamadık. Ulaşabildiğimiz eserleri tanıtmaya çalıştık, ulaşamadıklarımızı ise isimlerini ve geçtikleri yerleri belirtmekle yetindik.

3.1. Âdabu’s-seniyye

Çalışmanın son kısmında ele alınacaktır.

3.2. Tuhfetu’s-sâlikîn

Eserin tam adı, *Tuhfetu’s-sâlikîn ve delâletu’s-sâirîn li minhaci’l-mukarrâbîn*’dir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümü Hacı Mahmut Efendi 2460 numarada kayıtlıdır.¹⁰

⁶ Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, *Şerhu’s-semennûdî alâ metn-i dürre el-mütemmimetu alâ kıraat-ı aşer lil cezerî*, Daru’s-Selameti, Kahire 2007, s. 6.

⁷ Sadık Vicdânî, *Tomar-ı turuk-ı alîyye tarikatler ve silsileleri (tomar-ı halvetiyye)*, Yayına Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s.179.

⁸ İrfan Gündüz, “Bekriyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 371; Mehmet Kemâleddin Harirîzâde, *Tıbyânu vesâilî’l-hakaik fi beyâni selâsili’t-terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nr: 430, I, 172a, 293b, 300a; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifîn*, II, 337; Vicdânî, s. 225.

⁹ Muhammed b. Hasan Hacvî, *el-Fikrî’s-sami fi tarihi fıkhi’l-islâmî*, El-Mektebetü’l-İlmiyye, Medine 1976, II, 355.

¹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-sâlikîn ve delâletu’s-sâirîn li minhâci’l-mukarrâbîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, vr, 2b.

Eserin kütüphanelerde mevcut nüshaları: Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, Esad Efendi, Nu: 001373, Dügümlü Baba, Nu: 000243, Dügümlü Baba, Nu: 002440. Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, Nu: 000130. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Nu: 003475. Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nu: 000267.

3.3. Mes'eletu âl-ân

Eserin tam adı, *Mes'eletu âl-ân ve mevadiuha fi'l-kur'âni'l-kerim*'dir. Müellifi, Muhammed b. Hasan b. Muhammed es-Semennûdî el-Ezherî eş-Şafî el-Ma'ruf bi'l-Munayyir'dir. Eserde belirtildiğine göre bu eser Ulumu'l-Kur'ân, Kıraat ve Tecvit üzerine yazılan risâleleri ihtiva eden bir mecmuanın içerisindeydir. Salâh Muhammed Heymî'nin bahsettiği Semennûdî'nin bu risâlesine bu kitaptan başka bir yerde rastlamadık.¹¹

3.4. Şerhu tayyibeti'n-neşr

Eserin tam adı, *Satâat lemâat envâru ziyai'l-fecri fi şerhi tayyibati'n-neşr*'dir. Semennûdî'nin, Cezerî'nin *Tayyibeti'n-neşr* adlı eserine yazdığı şerhtir. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Nu: 30'da kayıtlıdır. Arapça ve el yazması olup toplam 2+161 varaktır.¹²

3.5. Cevahiru ğâlîyi'l-izam

Eserin tam adı, *Cevahiru ğâlîyi'l-îzâmî fi vakfi hamza ve'l-hişam li'l-imami*'dir. Müellifi, Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennûdî'dir.¹³

3.6. İthâfu hameleti'l-kur'ân

Eserin tam adı, *İthâfu hameleti'l-kur'ânî fi rivayeti seyyid osmani*'dir. Esere internetteki http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/_anam.zip adresinden ulaştık ve yazma nüshasının mikrofilme kayıtlı kopyasını bu adresten indirdik.¹⁴

Yukarıda tanıttığımız eserlerin dışında bazı kaynaklar şu eserleri de Semennûdî'ye nisbet etmektedirler.

¹¹ Salâh Muhammed Heymî, *Fihrisu mahtutati dâru'l-kütübi'z-zahiriyye (Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim)*, Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Kütüphane Katalogları el yazmaları (Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye) Dimaşk,1984, I, 461.

¹² Semennûdî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 30. Eserin mevcut diğer bir nüshası ise Tire Necip Paşa Kütüphanesi -0070- demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki bu nüsha *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime fi Rivayeti Hafş* olarak kaydedilmiştir. Bkz., Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennûdî, *Kitabü'l-munayyir al-mukaddime fi rivayeti hafş*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Demirbaş Nr: 0070.

¹³ Bkz., <http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/algwahr.zip> (erişim: 15.10.2010)

¹⁴ http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/_anam.zip (erişim: 15.10.2010)

- 1-) *Risâletun fî usûlî'l-kıraat*,¹⁵
- 2-) *Îlhamu azizi'l-kerim fî mâ fî habaya bismillahi'r-rahmani'r-rahim*,¹⁶
- 3-) *Risâletun fî tasriifi ismihi teâlâ el-latîf*,¹⁷
- 4-) *Manzûmetun fî tariki verş ve şerhu'l-manzûme*,¹⁸
- 5-) *Fethu'l-mecid fî kiraâtü âsım min tariki'l-kasidiyye (şatıbiyye)*,¹⁹
- 6-) *Risâletun fî rivâyeti hafıs*,²⁰
- 7-) *Risâleletun fî usuli'l-kur'ân*,²¹
- 8-) *Mukaddimetun teştemilu ala rivayeti hafıs an asım*,²²
- 9-) *ed-Düreru'l-cisam fî şerhi şuruti'l-me'mûmî ve'l-imam*,²³
- 10-) *Risâletun fî mesâhâti'l-kulleteyn*,²⁴
- 11-) *Manzûmetun fî ilmi'l-felek*,²⁵
- 12-) *Sebetu munayyir*.²⁶

¹⁵ Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 344.

¹⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn fî zeyl-i ala keşfi'z-zünûn esâmiü'l-kütüb ve'l-fünûn*, tashih, Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB, İstanbul 1972, I, 123; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122.

¹⁷ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 345.

¹⁸ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122; Ziriklî, *el-A'lam*, VI, 323; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 345.

¹⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, X, 211, 212.

²⁰ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122; Ziriklî, *el-A'lam*, VI, 323.

²¹ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122.

²² Atiyetullah, *el-Kamûsü'l-islâmî*, III, 499.

²³ Atiyetullah, *el-Kamûsü'l-islâmî*, III, 499; Ziriklî, *el-A'lam*, VI, 323; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 345; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, I, 165.

²⁴ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 344, 345.

²⁵ Bu eser ilm-i felek olarak tabir olunan saha ile ilgili Semennûdî'nin yazmış olduğu bir risâledir. Bu risâlenin Semennûdî'ye ait olduğunu belirten kaynaklar için bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, X, 211, 212; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 122; Ziriklî, *el-A'lam*, VI, 323.

²⁶ *Fihrişü'l-hizaneti't-teymuriyye (mustalahü'l-hadis)*, Dârü'l-Kütübi'l-Mısırî, Kahire 1948, II, 70. “Sebet” kelimesi, Osmanlı ve Türkçe sözlüklerde hüccet ve delil anlamına gelir. Bu tabir aynı zamanda hadis alanında yazılmış eserler için de kullanılmıştır. Nitekim bu isimle yazılmış bazı eserler şunlardır: Ebü'l-Fadl Şihabüddin Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Sebet bi'l-kütüb*, Yazma, ts, varak sayısı, 148-183, Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa) Nr: 001591; Muhammed b. Halil b. Abdülgani el-Aclûnî, *Sebetü'l-aclûnî*, Yazma, 1155, varak sayısı, 17, Süleymaniye Kütüphanesi, (Hafid Efendi) Nr: 000024; Abdülkerim b. Ahmed el-Halebî eş-Şerabatî, *Sebet fi'l-hadis*, Yazma, ts, varak sayısı, 76, Süleymaniye Kütüphanesi, (Aşir Efendi) Nr: 000035.

B- Âdabu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye adlı eserin incelenmesi

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümü Düğümlü Baba 218 numarada kayıtlıdır. Arapça ve el yazması olup toplam 251 varaktan oluşmaktadır.²⁷

1. Eserin Telif Sebebi

Semennûdî, *Âdabu's-seniyye*'de eserin te'lif sebebini şu şekilde izah eder: Ben, akıbeti konusunda endişeli, günahlarından dolayı yorgun, hakir, zelil, her konuda her zaman Aziz ve Kerim olan Rabbine muhtaç, Muhammed b. Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî olarak bilinen günahkâr kul şöyle derim: İlim ve irfan ehli bazı ihvanlarım daha önce nazım olarak kaleme aldığım, hakikat, ilim ve irfan ehlinin yolu olan zikir ve tarikatın şartlarını ihtiva eden risâleme bir şerh yazmamı benden istediler. Bu husus bana çok ağır geldi ve ben bu konuda bir karar veremedim. Ancak kardeşlerimin ısrarı karşısında bir özür de beyan edemedim. Zira bu alan, usta binicilerin at koşturduğu bir meydandı. Ben, bu meydana binici olamazdım. Bununla beraber gözü yaşlı ve kalbi kırık bir muhtaç olarak istihare kapısını çaldım. Ne zaman ki bu hususta kalbime bir inşirah ve genişlik hâsıl oldu o zaman bütün âlemin Maliki olan Seyyidime tevekkül ettim ve bu işi bana kolay kılmasını istedim. Sonra hidayete götürücü Nebî ve Resul olan Peygamberim Hz. Muhammed'e tevessül ederek bütün işlerin başı olan besmele ile sonsuz hamd ve şükür ederek işe başladım.²⁸

2. Eserin Telif Metodu

Semennûdî, *Âdabu's-seniyye* adlı eserini te'lif ederken sistemli bir te'lif yoluna gitmemiştir. Örneğin eserin başında, eserin te'lif sebebini izah ettikten sonra doğrudan esere giriş yapmış hangi konuları ne şekilde işleyeceğini belirtmemiştir. Mesela eserin baş tarafında zikir konusunu ele alır, tarikatın mertebeleri konusunu işlerken zikir konusuna geri döner. Konuyu ele alırken evvela kavramları izah etmiş, ayet ve hadisleri ortaya koymuş, sonra da sûfilere nakillerde bulunmuştur. Zaman zaman da konunun önemine binaen falanca eserde bu konu ile ilgili olarak şöyle geçmektedir demek suretiyle o eserin ismini zikretmiştir.

3. Eserin Nüshası

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Nu: 218'de kayıtlıdır. Eserin tam adı: *el-Âdabu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye*'dir. Dili, Arapça olup, yazı çeşidi, nesihtir. Ebadı: Dış, 210x150 mm, iç, 160x110 mm'dir. Cildin nev'i,

²⁷ Ülkemizde bu eser üzerine ilk defa Yaşar Nuri Öztürk tarafından bir makale yazılmıştır. Makale "Al âdâb As-saniyya Li Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya" adıyla yayımlanmıştır. Bkz. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1978, V, sayı: 1, s., 56-70.

²⁸ Semennûdî, *Âdabu's-seniyye*, vr, 2a,2b.

açık kahverengi olup, şirazeli, miklebli ve zencirekli meşin bir cilt içindedir. Varak Sayısı: 251’dir. Her sayfada 15 satır vardır. Her varakta vakıf mührü vardır. Müstensihî, Muhammed b. Halil el-Akkarî el-Ğirnavî’dir. İstinsah tarihi, 1237/1821’dir. Eserin temellük ve vakıf kaydı başlangıç sayfası olan 1b varağının kenarındadır.

Eserin 1b varağında şöyle bir kayıt düşülmüştür: Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd, bütün varlığın mencei ve melcei olan Hz. Muhammed’e ve bütün Enbiyaya salât ve selam olsun. Ben bu kitabı vakfettim. Sevabını da bütün ölülerimin ruhlarına ve hayatta olanların da her iki dünya saadetlerine bağışladım. Ben her daim Allah’ın rahmetine muhtaç fakir kul Seyyid İsmail Sadık Kemal b. el-Hac Muhammed Salih Vecihî Paşa. Ey Rabbimiz Resulün Hz. Muhammed hürmetine bize dünyada ve ahirette iyilikler ver ve bizi ateşin azabından muhafaza eyle. Sene hicrî 1292.

4. Eserin Muhtevası

Eser, muhteva olarak zikir, ahd ve telkin, tarikatın rükünleri, tarikatın usulleri, tarikatın mertebeleri, zikrin mertebeleri, mürşitte bulunması gereken vasıflar, müridin âdabı, nefis ve mertebeleri, tasavvufî istilahlar ve bazı sûfî menkıbelerden oluşmaktadır.

Besmele, Hamdele ve Salvele

Eserin 3a ile 15a varakları arasında besmele, hamdele ve salvele yani Hz. Peygambere salâvat getirme gibi hususlar ele alınır. Semennûdî’ye göre müellifler bir esere başlarken yedi hususa riayet etmişlerdir. Bunlar da besmele, hamdele, Hz. Peygambere salâvat getirmek, eserin te’lif gerekçesi, ismi, muhtevası ile müellifin eserini nasıl tasnif ettiği ve kaç fasıl üzere yazdığı hususlarıdır. Bunların ilk üç tanesi vacip, son dört tanesi ise caizdir.²⁹

Zikir

Eserin 15a ile 16b varakları arasında zikir konusu ele alınır. Müellif, burada zikrin tarifi, zikrin kitap ve sünnetteki delilleri, zikrin bazı özellikleri, ahd ve telkin konusu, şeyhin telkinden sonra müritlere tavsiyesi, zikir telkininin delilleri, telkinin zikir için önemi, telkinin faydaları, telkinin yapılışı, telkinden önce ahdin yapılışı gibi konuları ele alır.

Zikir, Allah’a kulluğun bir nişanesidir. Zikir, aynı zamanda kalp ve dil ile zikredilen şeyin ismidir. Allah’a vasıl olmada zikirten daha kısa bir yol yoktur. Zikir kendisiyle meşgul olan bir kulun Allah’a dost olma isteğinin bir delilidir.³⁰

Zikrin başlangıcı, ortası, sonu, asıl ve özü, kısımları, şartları ve neticesi gibi birtakım hususiyetleri vardır. Zikrin başlangıcı, büyük gayrettir. Ortası, salih kulların

²⁹ Age., vr, 3a-15a.

³⁰ Age., vr, 15a.

kalplerine ilahî nurların inmesidir. Sonu ise harikulade güzellikler ve arzu edilen gayelere ulaşmış olmalıdır.³¹

Ahd ve Telkin

Eserin 16b ile 25b varakları arasında ahd ve telkin konusu ele alınır. Semennûdî, ahd konusunu ele alırken ahdin lügat manası, şer’î manası, şer’î delilleri, ahdin yapılışı ile ahitten sonra müridin bilmesi ve yapması gereken hususları ele almıştır. Ahdin gerçekleşmesi için, evvela şeyhin bu alanda ehil bir mürşid olması, müridin, mürşidine bağlı olması ve bir de izne bağlı olarak seyr u sülûk işinin yapılması, ahdin başlıca şartlarıdır.³²

Telkin konusunda, şeyhin müride zikir telkin etmesinin şer’î delilleri, telkinin zikir için önemi, telkinin faydaları ve telkinin yapılışı ele alınır. Burada telkinin nasıl yapıldığı teferruatlı olarak izah edilir.³³

Telkin, zikir için bir tohum gibidir. Kökü sabit olduktan sonra dalları o kalpte meyve versin diye evvela zikredilenin kalbine telkin tohumu ekilir. Zikreden kişi himmeti nispetinde o tohumdan sevgi ve muhabbetle yardım talebinde bulunur ve peşinden de kendisine sırlar gelmeye başlar.³⁴

Halvetiyye Silsilesi

Semennûdî, tasavvûfî geleneğe bağlı kalarak, eserinin 25b ve 29b varaklarında, bağlı bulunduğu tarikatın silsilesini zikrediyor. Müellif, bunu yapmakla aynı zamanda Halvetiyye tarikatının hangi sûfî şahsiyetler vasıtasıyla Hz. Peygambere ulaştığını da ortaya koymuş oluyor. Silsile şu şekildedir:

Allah (c.c), Hz. Cebrail, Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hasan-ı Basrî, Kumeyl b. Ziyad, Hasan Basrî, Habib el-Âcemî, Davud b. Nuseyr et-Taî, Ma’rûf el-Kerhî, Seriyu’s-Sakatî, Cüneyd el-Bağdadî, Mimşâd ed-Dineverî, Muhammed ed-Dineverî, Muhammed el-Bekrî, Vecihuddin el-Kâdî, Ömer el-Bekrî, Ebu Necib Sühreverdî, Kutbuddin Ebherî, Rüknuddin Muhammed es-Sincâsî, Şihabuddin Muhammed et-Tebrizî, Seyyid Cemaluddin el-Ezherî, İbrahim Zâhid el-Geylanî, Ahî Muhammed el-Halvetî, Ömer el-Halvetî, Muhammed Mîrim el-Halvetî, el-Hacc İzzüddîn Türkmanî, Sadruddin el-Hıyyâvî, Seyyid Yahya eş-Şirvanî, Muhammed Bahauddin el-Erzincanî, Cemaluddin Halvetî el-Aksarayî, Hayrettin et-Tokadî, Şeyh Şâbân el-Kastamonî, Muhyiddin el-Kastamonî, Seyyid Ömer el-Fuâdî, Şeyh İsmail el-Çorûmî, Şeyh Ali el-Karabaşî, Şeyh Mustafa el-Edirnevî, Şeyh

³¹ Age., vr, 16a.

³² Age., vr, 19a.

³³ Age., vr, 21a-25b.

³⁴ Age., vr, 20a.

Abdullatif el-Halvetî el-Halebî, Mustafa Kemâleddin el-Bekrî, Muhammed b. Salim el-Hifnî, Muhammed b. Hasan es-Semennûdî.³⁵

Tarikatın Rükünleri

Eserin 29b ile 68a varakları arasında tarikatın rükünlerini ele alınır. Müellif, burada açlık, az uyuma, uzlet ve az konuşma olmak üzere dört rükünden bahsediyor. Her bir rüknü ayet, hadis ve sûfî şahsiyetlerin görüşleri ışığında ele alıyor.

1- Açlık

Müellif, açlık konusunu ele alırken, bu konu ile ilgili ayet ve hadisi şerifler, mutasavvıfların tavsiyeleri, fazla yemenin zararları, açlığın faydaları, açlık için mürşidin izninin şart olması, açlık neticesinde ortaya çıkan bazı haller ve bir de oruç ile ilgili hadisi şerifler ele alınır.

Müellife göre fazla yemenin zararları: 1- Kalpten Allah sevgisini siler. 2- Kalpten mahlûkata karşı olan şefkat ve merhameti siler. 3- İbadetin bedene ağır gelmesine yol açar. 4- Hikmetli bir söz işittiğinde kalbinde bir ürperti ve Allah korkusu meydana gelmez. 5- Vaaz ve nasihat ettiğinde bu sözleri insanların kalplerini etkilemez. 6- Mevcut hastalıkları artırır ve yeni hastalıklar ortaya çıkarır.³⁶

Müellife göre açlığın faydaları: 1- Açlık kalbi temizler. 2- Kalbin incelmeye sebep olur. 3- İbadetten zevk almaya vesile olur. 4- Nefsin şehvetini kırar. 5- Cehennemde aç kalmayı hatırlatır. 6- İbadetin yerine getirilmesinde kolaylık sağlar. 7- Uykuyu azaltır. 8- Sık sık tualete çıkma ihtiyacını ortadan kaldırır. 9- İnsanı ibadetten alıkoyacak hastalıklardan uzak tutar. 10- Aç kalma korkusunu ortadan kaldırır. 11- Az olan şeyler ile kanaat etmeyi öğretir. 12- Başkasını kendisine tercih etme duygusu geliştirir. 13- Vaaz ve nasihatın dinleyicilerin kalbine etki etmesini sağlar.³⁷

Semennûdî’ye göre açlık için mürşidin izninin şart olması gerekir. Açlığın hali, korku, uysallık ve yumuşak başlılık, ruh huzuru, nefsi hor görme, kalbi kırık olma, ağırbaşlılık ve kötü hayaller gibi sâlikte açlık neticesinde meydana gelen hâllerdir. Muhakkiklerin açlık neticesindeki hallerine gelince bunlar da acıma, merhamet, şefkat, samimiyet, ilahi izzet ve şerefe nail olma, beşeri sıfatlardan sıyrılma gibi hallerdir.³⁸

2- Az uyuma

³⁵ Age., vr, 26a-28b.

³⁶ Age., vr, 33b.

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Age., vr, 35a.

Müellif, bu başlık altında tarikatın ikinci esası olan az uyuma yani geceleri uykusuz geçirip uyanık kalma hâlini ele alır ve geceyi uykusuz geçirmenin dört açık dört tane de gizli yolu olduğundan bahseder.

Semennûdî'ye göre, gece uyanmaya vesile olan dört açık yol: 1- Gece yemeği az yemeli ve bol su içip uyumalı. 2- Gündüz vakti bedeni yoracak yorucu işlerle çok meşgul olmamalı. Çünkü yorgun bir beden uyku ve istirahat ister. 3- Gündüz kaylule (yani gündüz öğlen vakti bir miktar uyku uyuma) uykusunu terk etmemelidir. Çünkü kaylule gece uyanmaya yardımcı olur. 4- Gündüz günah işlememeli. Çünkü gündüz işlenen günahlar rahmete vesile olacak sebeplere engel olur.³⁹

Müellifimize göre, gece uyanmaya vesile olan dört gizli yol ise: 1- Kalbin bidatlerden ve Müslümanlara karşı kin ve nefretten uzak tutulup temiz hale getirilmesi. 2- Az dahi olsa kalbin dünyaya meyletmesinden korkma. Çünkü kalp ahiret durumu ve cehennem ahvali ile meşgul olunca insanın uykusu kaçır ve korkusu artmaya başlar. 3- Gece kalkma ve geceyi ibadet ile ihya etmenin fazileti ile ilgili ayet ve hadisleri bilmek gerekir. Çünkü bu konularla ilgili ayet ve hadisleri bilmek insanı daha çok sevap kazanmaya ve cennetteki dereceleri elde etmeye teşvik eder. 4- Allah'a karşı ciddi bir sevgi ve kuvvetli bir imana sahip olmak gerekir. Çünkü insan kıyamda iken istediği her şeyi Allah'tan ister ve O'na yalvarır. Zira Allah insanın her halini görüp gözetendir. Bu dördüncü yol aynı zamanda en faziletli yoldur.⁴⁰

Semennûdî, daha sonra gece uykusuz kalma ve ibadet etme konusunda teheccüd namazı üzerinde durur, ayet ve hadisler ışığında geceyi teheccüd namazı ile geçirmenin faziletlerini anlatır.⁴¹

3- Uzlet

Semennûdî'ye göre uzlet, mahlûkattan ilişkiyi kesip, Allah ile baş başa kalmak ve O'nunla sohbeti tercih etmektir. Çünkü bu özellik vuslat ehli ile bu yolun yolcularının sıfatıdır. Tasavvuf yoluna girmiş bir müridin yapması gereken ilk işlerden birisi de insanlardan uzak durmasıdır. Yoksa nefsinin ıslah etme noktasında başarılı olması çok zor olur.⁴²

Uzlet iki kısımdır: Birincisi, bâtın yani kalbin uzletidir. Bu, müridin, insanlar ve dünya ile meşgul olmayı tamamen bırakıp kendisini Allah'ın huzurunda ve gözetiminde hissedip Allah ile beraber olmasıdır. İkincisi ise zâhir uzlettir. Bu ise müridin, halvete girmek suretiyle mahlûkattan uzak durmasıdır. Çünkü insan Allah ile baş başa kalıp

³⁹ Age., vr, 44a.

⁴⁰ Age., vr, 44b.

⁴¹ Age., vr, 44a-56a.

⁴² Age., vr, 57a.

insanlardan uzaklaşmadığı sürece insanların kendisine verdiği eziyeti veyahut kendisinin topluma verdiği eziyeti anlayamaz.⁴³

Semennûdî, daha sonra bu başlık altında, uzlet, halvet, celvet ve himmet kavramlarını ve bunlar arasındaki ilişkiyi ele alarak şöyle der: Mürid, uzleti istemiyorsa halvete giremez. Halvete giremeyen celvete ulaşamaz. Çünkü celvet, halvetin neticesinde elde edilir. Halvete de uzletin neticesinde ulaşılır. Uzlete de himmetin neticesinde ulaşılır. Himmete de tevfik-i ilahî neticesinde ulaşılır. Tevfik-i ilahî de Allah’ın kuluna ibadet etme gücü ve kudretini vermesidir.⁴⁴

Halvete Girmenin Şartları ve Âdabı

Eserin, 58a ile 67a varakları arasında yirmidört madde halinde halvete girecek müridin uyması gereken şart ve âdab ele alınır. Semennûdî’ye göre bu şartlar şunlardır: 1- Mürid, nefsinin uykusuzluğa, zikre, az yemeye, az içmeye ve uzlete alıştırmalıdır. 2- Halvet evine gireceği zaman şeyhinden izin almalı. 3- İnsanlar onun şerrinden ve hayrından, o da insanların şerrinden ve hayrından nefsinin uzak tutmak niyetiyle halvet evine girmelidir. 4-Halvet evine girerken mescide girmiş gibi “euzü besmele” çekerek girmelidir. 5- Şeyh, müridinin halvetinden önce halvet odasına girip iki rekât namaz kılmalıdır. 6- Kur’an-ı Kerim’de tarif edildiği şekliyle, Allah’ı, bütün eksik ve noksan sıfatlardan münezze tutarak tam bir tevhid hali ile halvete girmelidir. 7- Binlerce çeşit keramet kendisine arz edilse bile nefsinin kerametlere bağlamamalıdır. 8- Halvet esnasında sırtını hiçbir şeye yaslamamalı, baston ve benzeri şeylere dayanmamalıdır. 9- Kalbi devamlı zikirle meşgul olmalı, kendisinin her daim Allah’ın gözetiminde ve huzurunda olduğunu düşünmelidir. 10- Halvet mekânının güneş ışığı almayan loş bir mekân olması, yüksekliğinin bir adamın boyu kadar, uzunluğunun secde edecek kadar, genişliğinin ise içinde oturulabilecek kadar olması gerekir. Odanın kapısı kible tarafına doğru ve tek bir kapı olmalıdır. 11- Halveti sırasında oruç tutmalı, iftarda az yemeli, gücü yettiğinde suyu az içmelidir. 12- Devamlı abdestli ve yönü kibleye dönük olmalıdır. 13- Şer’i bir zaruret olmadıkça zikir dışında sükût halinde olmalıdır. 14- Abdest ihtiyacı için halvet mekânının dışına çıktığı zaman sadece önüne bakmalı. 15- Halvet süresi boyunca Cuma namazlarına ve cemaatle namaza devam etmelidir. 16- Halvette iken ne çok aç kalmalı, ne de çok tok olmalı. Bu iki hal arasında bir yol takip etmelidir. 17- Uykusu iyice gelmeyene kadar uyumamalıdır. Uykunun kendisine galip gelmesinin alameti ise zikir ederken uykusuzluktan ne dediğini anlamayacak hale gelmesidir. 18- Hayır ve şer cinsinden hatırına gelen her şeyi kalbinden ve kafasından çıkarıp atmalıdır. Kendisini hayallere kaptırmamalıdır. 19- Şeyhinin feraset ilminden iyi bir şekilde istifade etmek için şeyhine tam bir teslimiyet içinde kalbî rabîta kurmalıdır. 20- Halvette iken şeyhinden başka hiç kimseye kapısını açmamalıdır. 21- Halveti boyunca kendisinde zuhur eden iyi veya kötü her halini şeyhine arz etmelidir. Aksi

⁴³ Aynı yer.

⁴⁴ Age., vr, 58a.

takdirde ihanet etmiş olur. 22- Halveti boyunca “La İlahe İllallah” zikrine devam etmelidir. 23- Bütün amellerinde ihlâslı olmalıdır. 24- Halvette kalacağı süre için belirli bir zaman tayin etmemeli, kırk günü tamamladıktan sonra nefsi onu çıkmaya zorlamamalı. Eğer nefsinde halvetten çıkmak için bir zorlama olursa kırk günü bitti mi halveti bitmiş olur. Halvetten çıktıktan sonra zikir ve salih amellere devam etmeli ta ki kalbine dünya ve ona ait şeyler girmesin.⁴⁵

Havatır

Semennûdî, halvet için lazım ve gerekli olan yirmi dört şartı sayarken on sekizinci madde de havatır konusunu ele alır. Müellif havatır şöyle tarif eder: İnsanın zihnine ve kalbine gelen her şeydir. İnsanın zihnine ve kalbine bir gün ve gecede ortalama 1072 havatır geldiği söylenir. Bunları da beş ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, Allah ile beraber olma; İkincisi, Melek ile beraber olma; Üçüncüsü, kalbi tefekkür halinde olma; Dördüncüsü, Şeytan ile beraber olma; Beşincisi ise nefis ile beraber olmadır. Hatıra gelen şey Allah tarafından ise buna, “Hitap” denir. Melek tarafından ise buna, “İlham” denir. Kalpten geliyorsa buna “Hatif” denir. Şeytan cihetinden ise buna “Vesvese” denir. Nefis cihetinden ise buna “Hacis” yani akla gelen şey denir. Bunlardan birinci ve ikincisi insanı Allah’a yaklaştırır. İçinde muhalefet ve muvafakat olan duygular ise üçüncü ve dördüncü cihetlerden gelir.⁴⁶

4- Samt (az konuşma)

Semennûdî, 67a ile 68a varakları arasında tarikatın dördüncü rüknü olan Samt (az konuşma) konusunu ele alır ve bu konuda bazı önemli tavsiyelerde bulunur. Ayrıca az konuşma ile ilgili bazı hadisler rivayet eder ve sûfilerden böyle nakillerde bulunur. Müellife göre samt, yani susmak, malayani ve gereksiz konuşmaları terk etmektir. Bu yüzden zikir, hiçbir zaman az konuşmaya engel değildir. Çünkü ehli tasavvufa göre az konuşmaktan maksat kişinin malayani şeyleri terk etmesidir.⁴⁷

Tarikatın Usulü

Eserin, 68a ile 84b varakları arasında tarikatın usulü ile ilgili konular ele alınır. Burada tarikatın on üç adet usulünden bahsedilir. Bunlar da sırasıyla; tevbe, mücahede, hüznün, dua, havf, recâ, verâ, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekküldür.

1- Tevbe: Müeelife göre, tevbenin bir evveli bir de sonu vardır. Tevbeye evvela büyük günahlardan başlanır. Sonra küçük günahlar, sonra da mekruh olan işlerden dolayı tevbe edilir. Tevbenin nihayeti ise, kişinin göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa,

⁴⁵ Age., vr, 58b-66b.

⁴⁶ Age., vr, 61b.

⁴⁷ Age., vr, 67a-68a.

Allah’a karşı gafil olduğundan, Allah’ı hatırlamadan yaşadığından ve bir de boşa giden bütün zamanlarından dolayı tevbe etmesidir.⁴⁸

2- Mücahede: Şer’an meşru olan amellerle nefsi meşgul edip yorgun hale getirip, alışkanlık ve adetlerini terk ettirmektir. Ehli tasavvuf mücahedenin ancak kendilerine “ebrarın” mükâfatı verilmiş olan “ahyar” tarikinde seyr u sülûk ile mümkün olabileceğine icma etmişler ve bu konuda da Kitap ve Sünnetten deliller getirmişlerdir.⁴⁹ Mücahede, aynı zamanda nefsin tasfiye ve tahliyesidir. Nefsin tasfiyesi, kalbini evhamdan, ağyardan ve kötü düşüncelerden arındırıp temizlemektir. Nefsin tahliyesi ise Allah’ın dışındaki her şeyden (mâsiva) yüz çevirmesi ve nefsin her türlü hevasını terk etmesidir. Tasfiye ve tahliye akılda, kalpte, ruhta, sırda ve zahiri uzuvlarda gerçekleşen iki durumdurlar.⁵⁰

3- Hüzün: Kalbin gaflet deryasında uzak durmasıdır. Hüzün sahibi kişinin hüzünlü hali devam ettiği sürece Allah yolunda mesafe kat eder.⁵¹

4- Dua: Allah Teâla bütün dualara icabet eder. Eğer duadan istenilen maksat hâsıl olmuyorsa bu insanın niyet ve isteğinin eksik ve kusurlu olmasından kaynaklanır. Çünkü Allah Teâla mahlûkatın en kötüsü olan iblisin duasına bile icabet etmiştir.⁵²

Havf, kulun kalbinin Allah’ın azamet ve kudreti karşısında ürpermesidir. Korku imanın şartlarındanandır.⁵³

Recâ, kendisine yakın olmak için Allah’ın emirlerini yerine getirmektir.⁵⁴

Vera, beş kısma ayrılır: haramlara karşı vera, mekruhlara karşı vera, şüpheli şeylere karşı vera, mubah şeylere karşı vera ve ağyar yani Allah’ın dışındaki her şeyden vera sahibi olmak gerekir. Haramlara karşı veralı olmada dinin selameti, mekruh olan şeylere karşı verada, dinin hoş görmediği şeylerden korunma, şüpheli olan şeylere karşı veralı olmada itibar ve şerefın zedelenmesi ile borca girmeme vardır. Mubah olan şeylere karşı veralı olma her ne kadar dinen mahzurlu değilse de tarikat ehline göre zaruret hali hariç mubahlardan uzak durmak da vacip sayılmıştır. Ağyara karşı veralı olma hali ise kalbinde şirk ile ilgili hiçbir şey bırakmama ile kafa ve kalbinde Allah’tan başka her şeyi terk etme hali vardır.⁵⁵

⁴⁸ Age., vr, 68b.

⁴⁹ Age., vr, 71a.

⁵⁰ Age., vr, 72b-73a.

⁵¹ Age., vr, 75b.

⁵² Age., vr, 76a.

⁵³ Age., vr, 77a-77b.

⁵⁴ Age., vr, 77b-78a.

⁵⁵ Age., vr, 79b.

Takva, Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasakladığı şeylerden sakınmak suretiyle Allah'a itaat etmek demektir.⁵⁶

Zühd, tulu emel sahibi olmamak demektir. Yoksa zühd katı yiyecekler yemek veya kaba, kalın ve sert elbise giymek değildir. Zühd beş kısma ayrılır. İnsanların elindeki şeylere karşı zahid ol, insanlar seni sevsin. Dünyaya karşı zahid ol, Allah seni sevsin. Söz, fiil ve davranışlarında zahit ol, ilim ve amelde mesafe katedersin. Bir takım varidatlara mazhar olduğun zaman makamat, tasarrufat ve kerametlere karşı zahit ol. Bir de Allah'tan başka her şeye karşı zahit ol.⁵⁷

Sabır, bela ve musibetlere karşı nefsin sığınağıdır. Sabır üç kısma ayrılır. Birincisi, dinin yasaklamış olduğu hususlarda sabretmektir. İkincisi, kendi şeyhi hariç bütün insanlardan uzak durmak suretiyle uzlet ve halvet haline sabretmektir. Üçüncüsü, kendisini Allah ile beraber olma halinden alıkoyacak her türlü havatırdan uzak durup yalnızca Allah ile beraber olma haline sabretmektir.⁵⁸

Şükür, kulun Allah'ın kendisine ihsanda bulunduğu nimetleri karşısında saygı ve edep dairesi içerisinde itiraf etmektir. Şükürün hakikati ise, Allah'ın bizlere yapmış olduğu iyiliklerden dolayı Allah'ı zikir ile yüceltmektir.⁵⁹

Kanaat, mevcut ile iktifa etmektir. Ariflerden biri şöyle dedi: Sana yetecek şeylerle kanaat et ve Rabbinin rızası için çalış. Çünkü yarına çıkıp çıkmayacağın belli değildir. Zenginlik malın çok olmasıyla değildir. Zenginlik ve fakirlik, nefsin kanaat sahibi olup olmamasıyla ilgilidir.⁶⁰

Tevekkül, kulun kendisine düşeni yaptıktan sonra Müsebbibü'l-esbab olan Allah'a güvenerek tüm sebeplerden yüz çevirmesidir. Kul efendisinin önünde tıpkı bir ölü gibi olur. Efendisi onu istediği tarafa çevirir. Bu durumda kulun hiçbir itirazı söz konusu değildir.⁶¹

Tarikatın Mertebeleri

Eserin, 84b ile 90a varakları arasında tarikatın mertebelerinden bahsedilir. Burada şeriat, tarikat ve hakikat kavramları ele alınır, bunlar tarif edildikten sonra bu kavramlar arasındaki ilişkiler izah edilir ve bu konuda sûfilerin görüşleri değerlendirilir.

Şeriat, Hz. Peygamber'in, Allah'tan bize getirdiği şeylerin tamamıdır.

⁵⁶ Aynı yer.

⁵⁷ Age., vr, 80a.

⁵⁸ Age., vr, 82b.

⁵⁹ Age., vr, 83a.

⁶⁰ Aynı yer.

⁶¹ Age., vr, 83b.

Tarikat, ilim ve amel ile Allah’a yönelmek, Allah’a giden yolda makam ve menzilleri kat etmek için takvaya sarılmaktır.

Hakikat, maksuda ulaşmak ve Allah’tan gelen tecellileri müşahede etmek için Allah’ın mümin kulunun kalbinin en derin yerine koyduğu bir nurdur ki mümin bu nur ile Allah’a giden yolda muvaffak olur.

Şeriatın adabı, Allah’ın emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınmaktır. Tarikatın adabı, insanı cennete götürecek olan amellerle meşgul olmaktır. Hakikatin adabı ise, insanın kendi küçüklüğünü ve Allah’ın büyüklüğünü anlamasıdır. İnsan, fakir, zayıf, aciz ve zelildir. Allah ise zengin, kuvvetli, kudretli ve izzetlidir.

Bazı âlimler şeriatı, gemiye; tarikatı, denize ve hakikati de denizdeki definelere benzetmişler. Bazıları da şeriat, tarikat ve hakikat arasındaki ilişkiyi cevize benzetmişlerdir. Şeriat, kabuk; tarikat, öz; hakikat ise özün içindeki yağ gibidir. Öze ulaşmak için kabuğu soymak lazımdır. Özdeki yağa ulaşmak için de özün mücadelede ateşinde pişmesi lazımdır ki müşahede sırrı böylece ortaya çıksın.⁶²

Zikrin Şartları ve Âdabı

Eserin, 90a ile 103a varakları arasında tekrar zikir konusu ele alınır. Burada zikrin mertebe ve âdabından bahsedilir. Müellife göre, zikrin en büyük şartı riya ve kibir olmaksızın zikir yapmaktır. Zikrin kemal şartı ise zikrin her bir çeşidinde onun manasını düşünmektir. Semennûdî’ye göre kişi şu altı engeli aşmadıkça Rabbine ulaşamaz. 1- Bütün uzuvlarını İslam dinine muhalefetten alıkoyarak arındırmak. 2- Nefsini, alıştığı bütün alışkanlıklarından alıkoymak. 3- Kalbini, bütün beşerî arzularından arındırmak. 4- Kalbî sırlarını, beşerî kirlerden arındırmak. 5- Ruhunu nefsanî arzu ve isteklerden arındırmak. 6- Aklını, vehmî hayal ve kuruntulardan arındırmak.

Müellife göre, kişi bunları gerçekleştirdiğinde sırasıyla evvela kalbine hükmedecek konuma ulaşır. İkincisinde dinî ilimlerin sırlarına vâkıf olur. Üçüncüsünde melekutî duaların bilgisine vâkıf olur. Dördüncüsünde kurbiyet menzillerinin nurlarına ulaşır. Beşincisinde gaybî müşahedelerin parlaklığına vâkıf olur. Altıncısında ise Cenab-ı Hakk’ın kutsî bahçelerine girer ve gaybî sırlarla ödüllendirilir. Burada müşahede ettiği Rabbanî latifelere gark olur. Bu durumdaki kişi ya ayakları yere sağlam basar yani şuur haline döner, ya da kendisine sekr hali galip gelir. Eğer sekr halinde kendisinden şeriata muhalif bir şey sudur eder de kendisinin öldürülmesi gerektiğine hükmedilirse bu durumda hakkında bu hükmü veren kişi hükmünde isabet etmiş olur.⁶³

⁶² Age., vr, 84a-90a.

⁶³ Age., vr, 91a-92a.

Semennûdî, zikir ile ilgili bu bilgilerden sonra konuyu zikrin âdabına getirir ve şöyle der: Şunu bil ki sûfiler zikir için bine yakın âdap saymışlar, ancak bunlardan yirmi tanesi üzerinde icma etmişlerdir. Kim bunları yerine getirmese kendisine kapılar kapatılır ve hedefine ulaşamaz. Bu yirmi âdaptan beş tanesi zikirten önce, on iki tanesi zikir esnasında üç tanesi de zikirten sonraki durumlarla ilgilidir.⁶⁴

Semennûdî'ye göre zikirten önceki beş âdab şunlardır: 1- Tевbe. 2- Tam ve kâmil bir taharet. 3- Zikirde sıdk haline ulaşınca ve kalbinde sadece Allah ile meşgul oluncaya kadar sükûn ve sükût haline devam etmek. 4- Zikre başlarken şeyhinin himmetine dayanmak. 5- Şeyhinin himmetini mekân ile kayıtlamamak.⁶⁵

Semennûdî'ye göre zikir esnasındaki on iki âdab ise şunlardır: 1- Namaza duruyormuş gibi temiz bir mekâna oturmalı. 2- Eğer tek başına zikrediyorsa kibleye dönmeli ve diz üstü oturmalıdır. Eğer cemaatle zikrediyorsa halkaya oturmalıdır. 3- zikir yapılan meclisi ve tabî ki elbiselerini güzel kokularla kokulandırılmalıdır. 4- Bir keten bezi dahi olsa giydiği elbise helal olmalıdır. 5- Mümkünse karanlık bir ortamda zikretmelidir. 6- Zikir esnasında gözlerini kapatmalıdır. Zira kalbi latifeler ancak bu şekilde açılır. 7- Zikir esnasında şeyhinin şahsiyetini iki kaşının arasında hissetmelidir. 8- Zikir esnasında şeyhini zikir meclisindeymiş gibi düşünmeli. 9- Zikri ihlâs ile yapmalı. 10- “La İlahe İllallah” sigasıyla zikretmeli. 11- Zikir esnasında kalbi de zikrin manasıyla meşgul olmalı. 12- Zikir esnasında kalbinde Allah'tan başka bütün mevcudatı silmelidir. Zira ancak bu şekilde “La İlahe İllallah” sözünün etkisi meydana gelir.⁶⁶

Eğer denilse ki; cehri yani sesli zikir mi yoksa hafi yani sessiz zikir mi daha faydalıdır? Cevaben şöyle deriz: bu işe yeni başlamış ve kalbinde kasvet (katılık) olanlar için cehri zikir daha faydalıdır. Hafi zikir ise belli bir mesafe kat etmiş sülûk ashabı için daha faydalıdır.⁶⁷

Eğer denilse ki “La İlahe İllallah” zikri mi yoksa “La İlahe İllallah Muhammedun Resulullah” zikri mi daha faziletlidir? Cevaben deriz ki: “La İlahe İllallah” sözü sâlikler için daha faziletlidir. Ta ki kalbinde Allah sevgisi ve Marifetullah tam yerleşene kadar. Kalbinde tam bir cemiyet yani Marifetullah yerleşince o zaman “La İlahe İllallah Muhammedun Resulullah” demesi daha faziletlidir.⁶⁸

Müellifimize göre zikirten sonraki üç âdab: 1- Zikirten sonra sükûn ve huşu hali içinde olmalı. Çünkü zikirten sonra kalbine birtakım varidatlar gelebilir. 2- Zikirten sonra kendisinden nefsanî ve şeytanî düşüncelerin gitmesi, bunların yerine ilahî varidatların gelmesi, bir de basiretinin nurlanması ve kendisine manevi âlemin

⁶⁴ Age., vr, 97a.

⁶⁵ Age., vr, 97b.

⁶⁶ Age., vr, 98a-99a.

⁶⁷ Age., vr, 100b.

⁶⁸ Aynı yer.

perdelerinin açılması için, belli bir süreye kadar nefesini tutmalı, hızlı değil yavaş nefes almalıdır. 3- Zikirden sonra herhangi bir şey içmeyecek. Çünkü zikir esnasında insanda manevi bir hararet meydana gelir. Dolayısıyla zikirden sonra herhangi bir şey içmek bu manevi harareti söndürür.⁶⁹

Mürşid ve Müridin Âdabı

Eserin 103a ile 145a varakları arasında mürşid ve mürid ile ilgili konular ele alınır. Müellif, burada sırasıyla mürşitte bulunması gereken vasıflar, şeyhin müritleriyle olan âdabı, müridin şeyhine karşı olan âdabı, müridin kendi nefsinde taşınması gereken vasıfları, mürid olmanın temel esasları, müridin nefesine karşı âdabı ve müridin ihvanlarına karşı olan âdabı gibi konuları ele alır.

Semennûdî’ye göre, mürşitte bulunması gereken vasıflar şunlardır: 1- Kendisine irşat için gelenlere bakıp hangisinin irşada ehil, hangisinin ehil olmadığını anlayacak seviyede olmalı. 2- İnsanları hidayete ulaştıracak seviyede akıllı ve aynı zamanda yumuşak huylu olmalıdır. 3- Müritlerini dini konularda irşat edecek kadar ilmi seviyesi olmalıdır. 4- Müridin başkasına soru sormasına ihtiyaç bırakmayacak ve kalbindeki şüpheleri izale edecek derecede ilmi ruhsatı olmalıdır. 5- Müridin tarikat yolunda kat ettiği merhaleleri bilecek kadar arif olmalıdır. 6- Müridi manevi hastalığa bulaşırsa onu tedavi edecek kadar ruh doktoru olmalıdır. 7- Mürit herhangi bir konuda yemin etmiş veya yeminini bozmuşsa ona fetva verecek kadar fakih olmalıdır. 8- Her halinde Allah’ın huzurunda duruyormuş gibi edepli olmalıdır. 9- Kanaat sahibi olmalı ve bu kanaati onu kalp zenginliğine ulaştıracak seviyede olmalıdır. 10- Kendisini günahlardan koruyacak derecede Allah korkusuna sahip olmalıdır. 11- Kendisini her türlü hayırlı amellere ulaştıracak seviyede Allah’tan ümitli olmalıdır. 12- Kendisini sıkıntılardan koruyacak güzel ahlaka sahip olmalıdır. 13- Müritlerine karşı merhametli olmasını sağlayacak şefkate sahip olmalıdır. 14- Sâliklere karşı yumuşak huylu olacak.⁷⁰

Müellifimize göre, müridin, şeyhine karşı görevleri: Bir zaruret olmadıkça şeyhinin sohbetini, zikir halkasını ve dersini terk etmemeli. Şeyhinin emir veya nehiyi cinsinden söylediği şeyi tevil etmemeli, zahirî mana ne ise ona göre hareket etmelidir. Şeyhinin huzurundan ayrılırken sırtını ona dönerek gitmemeli, yüzünü şeyhine dönerek huzurundan ayrılana kadar geri geri gitmeli. Eğer birisi yanında şeyhi hakkında hoşuna gitmeyen bir şey söylese gücü yettiği kadar delillere dayanarak güzel bir cevap vermelidir. Eğer buna güç yetiremiyorsa o adamın yanından kalkmalı ve o meclisi terk etmelidir. Şeyhinin bildiği hiçbir meseleyi başkasına sormamalıdır. Şeyhine herhangi bir mesele hakkında bir şey sorar ve şeyhi de ona cevap vermezse sorusunu o anda tekrar etmemeli, daha sonraki bir vakitte sormak üzere sükût etmelidir. Şeyhinin yanına gittiğinde onu yerinde bulmasa dahi sanki şeyhi ordaymış gibi mekânına selam

⁶⁹ Age., vr, 101a.

⁷⁰ Age., vr, 103a-104a.

vermelidir. Eğer şeyhinin gıyabında onun huzurundayken yaptığı saygı ve hürmeti göstermezse saygıda kusur işlemiş olur. Şeyhi, sefer veya başka sebeplerden dolayı evinde olmadığına onun ev halkına iyilikte bulunmalı ve hizmetlerini görmelidir. Zira onun bu davranışı şeyhi döndüğünde kalbinde müride karşı bir sevgi meydana getirir. Mürid, şeyhine hakaret eden birisiyle karşılaşır o kişiye karşı adavet beslememeli, aksine o kişiye şöyle demeli: Şeyhimin sana selamı var, seni seviyor. Böyle bir davranış o kişinin kalbinin şeyhine karşı yumuşamasını sağlar ve dolayısıyla düşmanlığını azaltır. Müridin kalbinde şeyhine karşı olan sevgisi yok olduğu zaman bunu mutlaka şeyhine bildirmelidir. Bu durumda şeyh ya onu zikir meclisinden alıkoyacak ya da kalbindeki perdeyi kaldıracak şeylerle onu tedavi eder.⁷¹

Semennûdî'ye göre, müridin ihvanına karşı görevleri ise şunlardır: Bütün ihvanını Allah rızası için sevmeli. Elde olmayan sebeplerden dolayı ihvanının avret mahalli kendisine görünürse bakmamalıdır. İhvanlarına karşı şefkatli olmalıdır. İhvanına karşı mütevazı olmalı, nefsini asla onlardan üstün görmemelidir. Zikir meclisinde ayrılırken ihvanlarından önce çıkmamalıdır. Çünkü bu şekilde acele edip zikir meclisinden ayrılmak zikredenlerin kalbindeki maneviyat eksikliğine işaret eder. İhvanlarını zikir yapmadıkları veya zikirden uzak kaldıkları vakitleri takip edip özellikle o vakitlerde zikir etmelidir. Ta ki bu vakitlerde bile ihvanı rahmetten mahrum kalmasın ve onlar da bu işten sevap alsınlar. İhvanlarına karşı haksız yere adavet yapanlara karşı o da adavetini izhar etmeli ve ihvanlarını savunmalıdır. Çünkü böyle bir durumda ihvanın hukukunu savunmak vaciptir. Ancak ihvanının haksız olduğu bir davada onları savunması doğru değildir. İhvanına haksızlık yapanlar hakkında ihvanına nasihat etmeli ve ihvanının o kişilere haksızlık yapmaması hususunda ihvanını irşat etmelidir. İhvanından eşi, çocukları ve akrabası olmayıp hasta olanları yalnız bırakmamalı, onlara hizmetten geri durmamalıdır. Fakir, hasta ve malı olmayan ihvanına infakta bulunmalıdır. Gücü yettiği müddetçe yediği ve içtiği şeylerden ihvanına da ikram etmesi gerekir. İhvanının yediği ve içtiği şeylerin iyi ve güzel olmadığını asla söylememelidir. Bu, müritler arasında en çok çirkin görülen şeydir. İhvanının zaruri ihtiyaçlarını nafile ibadetlerine tercih etmeli ve evvela onların (havaici asliyeden olan) ihtiyaçlarını karşılamalıdır.⁷²

Nefis

Müellif, eserin 145a ile 163b varakları arasında nefis konusunu ele alır. Burada nefsin yedi mertebesinden bahseder ve sırasıyla bu nefis çeşitleri hakkında bilgi verir. Daha sonra her bir nefis mertebesinde o mertebedeki nefsin seyri, âlemi, mahalli, hâli ve varidi gibi o makamdaki nefis ile ilgili bilgiler verir.

⁷¹ Age., vr, 105b-121a.

⁷² Age., vr, 129a-136b.

Semennûdî’ye göre, nefsin mertebeleri: Tasavvuf Âlimleri insan nefsinin yedi kısma ayırmışlardır. Bu sınıflandırmalar nefsin sahip olduğu özellik ve vasıflara göre yapılmıştır. Nefs-i Emmare’de nefis, aşırı derecede kötülüğü emreder. Nefs-i Levvame’de nefis, nefsanî arzularına karşı çıkar ve kutsî âlemlere karşı bir meyil taşır. Nefs-i Mülheme’de nefis, tamamen nefsanî şehvetlerden kurtulur ve mülheme mertebesine ulaşır. Nefs-i Mutmainne’de nefsi, bütün isteklerinden vazgeçer ve belirli mertebeler kat eder. İtminan hali devam eder ve artarsa Nefs-i Raziye mertebesine ulaşılır. Nefs-i Raziye makamına devam ettiği zaman nefis, Nefs-i Marziyye makamına ulaşır. Nefs-i Kamile ise, fena makamına ulaştıktan sonra halkı irşat için geri dönmesi emrolunduğu makamdır. Bu makam tarikatta son makamdır. Bu yedi mertebe ehl-i tasavvufça Allah’a giden yolda nefsin kat etmesi gereken makamlar olarak isimlendirilirler. Son makam olan kâmile makamında sülûk kesilir ancak ilahî tecelliler devam eder. Bu yolda sâlikin erzak ve zahiresi takvadır. Bu yolda düşmanlarını korkutacak silahı zikrullahıdır. Bu yolda bineği himmeti olacaktır. Bu yolda yol rehberi onu terbiye edecek olan üstadıdır. Unutma ki kim bu yola rehbersiz çıkarsa helak olur.⁷³

1- Nefs-i Emmare: Seyri Allah’adır. Âlemi, şehadet âlemidir. Mahalli, sadr yani insan göğsüdür. Hali ve veya varidi, şeriattır. Askerleri, cimrilik, hırs, haset, kibir, şerr, gadap, kötü ahlak, şehvet, gaflet, nefret, istihza ve bunun gibi kötü şeylerdir. Bu makamdaki kişi hak ile batılın, hayır ile şerrin arasını ayıramaz. Şeytan da ancak bu kötü vasıflarla insanı ele geçirir. Bu kötü huylarla mücadele için de az yemeli, az içmeli, az uyumalı ve insanlardan uzak durmalıdır ki şehevânî arzular azalsın.

2- Nefs-i Levvame: Seyri Allah’adır. Âlemi, berzah âlemidir. Mahalli, insan kalbidir. Hali, muhabbet halidir. Evradı veya varidi, tarikattır. Sıfatı, levm, ucup, gizli riya, şöhret ve makam sevgisidir. Bununla beraber nefis-i emarenin de bazı sıfatları da kendisiyle beraber kalmıştır. Bu mertebedeki nefis kendisini gizli riyadan kurtaramaz. Bu da kalbindeki marazî hastalıklardan henüz tam manasıyla kurtulmadığını gösterir.

3- Nefs-i Mülheme: Seyri, seyr ilallahtır. Âlemi, âlem-i ervahtır. Mahalli, ruhtur. Hali, aşk halidir. Evradı veya (varidi), marifettullahtır. Sıfatı, cömertlik, kanaat, ilim, tevazu, sabır, hilm yani yumuşak huyluluk, eza ve cefaya tahammül, insanların kusurlarını bağışlama, insanları kurtuluşa çağırma ve onların özürlerini kabul etmektir. Bu makamdan salimen geçmek için bir mürşid-i kâmilin desteğine ihtiyaç vardır.

4- Nefs-i Mutmainne: Seyri, seyr maallahtır. Âlemi, “Hakikati Muhammediye” âlemidir. Mahalli, sırdır. Hali, itminan halidir. Evradı veya (varidi), şeriatın bazı sırlarıdır. Sıfatı, cömertlik, tevekkül, hilm, ibadet, şükür, kaza ve kadere rıza ile musibetlere sabırdır. İnsanın bu makama girişinin alameti, şeriatın teklifi emirlerine karşı kayıtsız, şartsız teslimiyeti, Hz. Muhammed Mustafa’nın ahlakı ile ahlaklanmak ve ancak sünnet-i Muhammedî’ye ile mutmain olmaktır

⁷³ Age., vr, 138a-146b.

5- Nefs-i Raziye: Seyri, seyr fillahtır. Âlemi, lâhut âlemidir. Mahalli, sırdır. Hali, fena halidir. Nefs-i Raziyenin varidi yoktur. Çünkü varitler nefsin sıfatlara sahip olduğu makamlarda olur. Bu nefsin sıfatı, Allah'ın dışındaki her şeye karşı zahit olmadır. Bu makamdaki kişi cemali ilahîyi müşahede hali ile müstağraktır. Kalbi lâhut âlemi ile meşguldür. Ancak bu halde dahi insanlara tebliğ ve irşattan geri durmamalı, “emr-i bil ma’ruf ve nehy-i ani-l münkere” devam etmelidir

6- Nefs-i Marziyye: Seyri, seyr anillahtır. Âlemi, şehadet âlemidir. Mahalli, “hafa”dır. Hali, hayret halidir. Varidi, şeriattır. Sıfatı, güzel ahlak, Allah'ın dışındaki her şeyi terk, insanlara karşı iyilikle muamele ve onları doğru ve faydalı işlere yönlendirme ile insanları günahlarından dolayı ayıplamayıp bağışlamadır. Bu makam sahibi kişi insanları nefsanî zulmetlerden kurtarıp ruhlarını ilahî nurlarla doldurmak için onlarla diyalog kurmalıdır.

7- Nefs-i Kâmile: Seyri, seyr billâhtır. Âlemi, kesrette vahdet ve vahdette kesret âlemidir. Mahalli, “Lahik” mahallidir. Hali, beka halidir. Varidi, altı nefis mertebesinde geçmiş olan güzel vasıflardır. Miftahı, “İsm-i Kahhar”dır. Bu makam en büyük makamdır. Bu makamda nefis ile mücadele sona ermektedir. Bu makam sahibi kişinin Allah'ın rızasından başka hiçbir talebi olmaz. Bu makam sahibi kişi “emr-i bil ma’ruf ve nehy-i ani-l münkere” vazifesinde bulunur. Dine uygun olmayan durumlarda rahatsızlığını açıkça ortaya koyar. Dine ehil olan kişilere de muhabbetini izhar eder.⁷⁴

Müellif, eserin 163b ile 168a varakları arasında insan konusunu ele alır ve insanın biri Rahmanî diğeri şeytanî olan iki yönüne dikkat çeker ve izahlar yapar. Semennûdî'ye göre insan şehadet ve gayb âlemini kendisinde barındıran, eşref-i mahlûk bir varlıktır. Allah Teâla ne dünyada, ne de ahirette kendisinde şehadet ve gayb âlemlerinin sıfatlarını barındıran insan gibi başka bir canlı yaratmamıştır. Zira âlemde bulunan bütün sıfatlar insanda da mevcuttur. Bu yüzden insan âlem-i asgar diye isimlendirilmiştir.

Semennûdî'ye göre, insanın, şeytanî yönü itibariyle de mevcut dünya ile bir ilişkisi vardır. Bu açıdan bakıldığında, eğer insanda iman olmazsa, diğer canlı varlıklara ait her özelliğin yerine göre insanda tecelli edeceğini belirterek insan ile hayvanlar arasında bu noktadaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışır. Mesela insandaki hırs duygusunu, karınca ve fare ile şer sıfatını, domuz ile cimrilik sıfatını, köpek veya maymun ile kibir sıfatını, kaplan ile kin ve garaz sıfatını, yılan ile şehvet sıfatını ise merkep gibi hayvanlarda bulunan özelliklerle benzerlik kurarak izah etmeye çalışır.

Yine bu konu ile bağlantılı olarak insanın zikir neticesinde kendisinde bazı alamet ve işaretlerin inkişaf edeceğini, bu noktada “anasır-ı erbaa” denilen su, toprak, hava ve ateş gibi dört unsurun insanın tabiatıyla ilgili özelliklerini ele alır. Bu dört

⁷⁴ Age., vr, 148a-163a.

unsurun her birisinin insanın yapacağı zikrin derecesine göre insanın ruh ve cesediyle alakası olacağına kısaca değinir.

Müellif, burada konuyu salihlerin gördüğü rüya meselesine getirir ve şöyle der: Şunu bil ki salihlerin gördüğü rüyalar Cenab-ı Hakk’ın temiz kalplerin aynasında görüldüğü birer geçiş noktalarıdır. Salih rüya, nübüvvetin kırkaltıda bir parçasıdır. Bu rüyalar sâliklerin halleri hakkında haber verirler. Sâliklerden her kim yalan yere görmediği halde rüya uydurursa bu onun hain kişi olduğuna ve Allah’a karşı sadık bir kişi olmadığına delalet eder.⁷⁵

Eserin 168a ile 177b varakları arasında bazı tasavvufî ıstılahları ele alınır. Müellif, burada tasavvufun tarifini yaptıktan sonra sırasıyla murakabe, müşahede, ittisal, şuhud, tecelli, şevk, muhabbet, hal, heybet, üns, sır, fena, beka, tecrit, yakîn, tevâlî, vecd, tevacüd, muhadara, mûkaşefe, müşahede, telvin, temkin, nefis, kalp, ruh gibi ıstılahların tariflerini yapar.

Eserin 177b ile 188b varakları arasında tasavvufun önemi, zikrin faydaları, dua konusu, nasıl dua edileceği, sekerat-ı mevt ve ölümle ilgili bilgiler zaman zaman hadislerle bazen de tasavvufî menkıbelerden örnekler verilerek anlatılır.

Eserin 188b ile 250a varakları arasında ise bazı sûfî şahsiyetlere ait menkıbeler anlatılmaktadır.

Sonuç

Semennûdî, herhangi bir tarikatın veya şubesinin kurucusu değildir. Onu öne çıkaran en önemli husus, tasavvuf ve tarikat alanında eser yazacak kadar kendisini yetiştirmiş olması, kendisini tanıyanların da tarikat yoluna girmek isteyen müritler için bu yolun âdâbı ile ilgili konularda kitap yazmasını talep etmeleridir. Zaten kendisi de *Âdâbu’s-Seniyye* adlı eserini, kendisini tanıyanların talepleri üzerine yazdığını belirtmektedir. Muhtemelen bu talepler, hem tarikat âdâbı ile ilgili konulardaki ihtiyaçtan hem de o dönemde tasavvuf ve tarikat alanında meydana gelen bir kısım yozlaşmalara cevap verme ihtimalinden kaynaklanmıştır.

Semennûdî’ye göre tarikat yoluna girip Allah (c.c)’a ulaşmak isteyen mürid, evvela tevhid sonra da nübüvvet bilgisine sahip olmalıdır. Bundan sonra da kâfi miktarda Kur’ân-ı Kerim’i öğrenmelidir. Sonra da günahlarını görmeli, tarikat usullerine uygun şekilde kalbini, kibirden, gururdan, hasetten ve kötü düşüncelerden temizlemelidir. Mürid bu bilgileri öğrendikten sonra, tarikata giriş olarak kabul edilen intisab sürecini yaşar. Bu süreçte kendisini irşad edip tarikat yolunda kemâlata ulaştıracak bir mürşid bulur ve tevbe edip ona intisab eder. Mürşitten ders alıp ona

⁷⁵ Age., vr, 166b.

bey'at ettikten sonra, mürşid, müride, zikir telkininde bulunur ve böylece mürid, tarikat yoluna girmiş olur.

Semennûdî, daha sonra tarikat yolunda seyr u sülûk ile nefis terbiyesi yapmak isteyen mürid için lazım olan bilgileri zikreder. Bu bağlamda tarikatın rükünleri ile ilgili olarak, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve halvette kalmak gibi konuları ele alır. Halvette kalma konusunda, müridin, halvete girmeden önce bilmesi ve yapması gereken hususlar hakkında bilgi verir. Burada, halvet mekânının durumu, müridin halvet esnasında yapacağı ibadetler, halvette iken uyması gereken edepler ve halvetten çıktıktan sonra takip edeceği yol ile ilgili izahlar yapar. Tarikatın usulü ve mertebelerini izah ettikten sonra, zikrin âdabı ile ilgili konuya geçer. Zikir yapacak müridin, zikirten önce, zikir esnasında ve zikirten sonra uyması gereken âdabı izah eder.

Semennûdî, daha sonra müridin, mürşidine, ihvanına ve kendi nefisine karşı âdâbı ile mürşidin müritlerine ve kendi nefisine karşı âdâbını zikreder. Nefis ile ilgili olarak, hakikatte nefis tek bir tanedir, fakat nefse ait farklı sıfatlardan dolayı nefis bu şekilde yedi kısma ayrılmıştır der. Ona göre bu bir tek nefis ise latife-i Rabbâniyye olarak da isimlendirilen nefis-i natıkâdır. Dolayısıyla bu tek nefis ne zaman bir sıfat ile vasıflansa, bu vasıfından dolayı bu isimlerden birisiyle nitelendirilir. Bu anlamda nefsi yedi kısma ayırır ve her bir kısımda, nefsin seyri, âlemi, mahalli, hâli, vâridi ve askerleri gibi değişik yönleriyle ilgili bilgiler verir.

Müridi kemâlata ulaştıran hasletler konusunda hüznü ile ilgili söylediği: Hüznü sahibi kişinin hüznü devam ettiği sürece o kişi Allah (c.c) yolunda mesafe kat etmeye devam eder, çünkü Cenab-ı Hakk hüznü olan her kalbi sever, ifadesi önemlidir.

Eserinin telif sebebine bakıldığı zaman kendi döneminde meydana gelen bir kısım yozlaşmalara karşı tarikat âdâbı ile ilgili konuları yeniden toparlayıcı bir şekilde ele alarak o dönemde faydalı hizmetlere vesile olmuştur.

Kaynakça

Atiyetullah, Ahmed, *el-Kamûsü'l-İslâmî*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, Kahire 1970.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955.

_____, *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyl-i ala Keşfi'z-zünûn Esâmîü'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, tashih, Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB, İstanbul 1972.

Cebertî, Abdurrahman, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, I-III, Dârü'l-Faris, Kahire ts.

Gündüz, İrfan, “Bekriyye”, *DİA*, TDV. Yayınları, İatanbul 1992.

Hacvî, Muhammed b. Hasan, *el-Fikrû's-Sami fi Tarihi Fıkhi'l-İslâmî*, I-IV, El-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1976.

Harirîzâde, Mehmet Kemâleddin, *Tıbyânu Vesâili'l-Hakaik fi Beyâni Selâsili't-Terâik*, I-III, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 430.

Heymî, Salâh Muhammed, *Fihrisu Mahtutati Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye Ulumü'l-Kur'âni'l-Kerim*, I-III, Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Kütüphane Katalogları el yazmaları (Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye) Dimaşk,1984.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, I-XV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

Kettânî, Muhammed b. Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselâlat*, I-III, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927.

Murâdî, Muhammed, *Silkü'd-Dürer fi A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşar*, I-IV, Matbaatü'l-Mirîyyeti'l-Âmire, Bulak 1301.

Mübarek, Ali Paşa, *el-Hıtatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedide li-Mısri'l-Kahire Müdüniha ve Bilâdihe'l-Kadime*, I-XV, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306.

Öztürk, Yaşar Nuri, “Al Âdab As-Saniyya Li-Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya,” *İslam Medeniyeti Dergisi*, VI(1), 1978.

Semennûdî, *el-Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218.

_____, *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime fi Rivayeti Hafs*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Demirbaş Nu: 0070.

_____, *Şerhu's-Semennûdî alâ Metn-i Dürre el-Mütemmimetü Lil Kıraati'l-Aşer lil Cezerî*, Daru's-Selam, Kahire 2007.

_____, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 30.

_____, *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460.

Vicdânî, Sadık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetiyye)*, Yayına Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Ziriklî, Hayreddin *el-A'lam Kamûsu Terâcimi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, I-VIII, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984.